

ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 เดือนตุลาคม-ธันวาคม 2562

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานของชุมชน COMMUNITY-BASED CREATIVE TOURISM

วันที่รับต้นฉบับบทความ: 3 สิงหาคม 2562

วันที่แก้ไขปรับปรุงบทความ: 1 ตุลาคม 2562

วันที่ตอบรับตีพิมพ์บทความ: 10 ตุลาคม 2562

ฐมจารี ปาลอภิไตร*

Thamajaree Panapitai

ชนิดาภา แก้วฉลุย*

Chanidapa Kaewchalouy

วริศรา พูลศิริวรรณ*

Varisara Pulsiriwanna

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสนอแนวคิดเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานของชุมชน” โดยกล่าวถึงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในปัจจุบันที่ทำให้การท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไป โดยเน้นส่งเสริมการท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ จากกระแสความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม กำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวและมีแนวโน้มที่จะเข้ามาทดแทนการท่องเที่ยวเชิงปริมาณมากขึ้น การท่องเที่ยวเชิงทางเลือกอย่างการท่องเที่ยวชุมชนจึงมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวที่ช่วยส่งเสริมและรักษาสมดุลของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ การดำเนินกิจกรรม การกำหนดทิศทางและตัดสินใจ เพื่อส่งเสริมความภาคภูมิใจในชุมชนของตน โดยมีการนำนวัตกรรมทางการท่องเที่ยวมาจัดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน ประกอบด้วยสถานที่สร้างสรรค์งานหรือกิจกรรมสร้างสรรค์ และกระบวนการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์ให้ความสนใจกับวัฒนธรรม ใส่ใจกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความยั่งยืนของชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมีปฏิสัมพันธ์ทางบวกผ่านประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในพื้นที่ชุมชนแหล่งท่องเที่ยว

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์, การท่องเที่ยวชุมชน

* อาจารย์ประจำหลักสูตรการจัดการการท่องเที่ยว คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตชลบุรี
e-Mail: jaree2407@gmail.com

ABSTRACT

This is a literature review about literature and research that present the concept of “Community-based Creative Tourism” which related tourists’ behaviors have changed to promote quality tourism. Social and environmental responsibility and culture and tradition conservation are getting more popular and inclined to replace the quantitative tourism. Such alternative tourism as community tourism has played an important role in promoting and balancing the economy, society, and culture of the community. The local people have gained more participation in the processes of management, activity implementation, planning, and decision making in order to uphold their pride. Tourism innovations are employed to organize creative activities, accordingly creating a new form of tourism, which is unique to each community where creativity lies in place, activity, and tourism process. More attention is paid to culture, environment impact, and community sustainability. Knowledge is exchanged and positive reaction is provoked through experiences of the tourists visiting the local sites.

Keywords: creative tourism, community tourism.

บทนำ

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ซึ่งการท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ให้แก่ประเทศและสร้างเงินตราต่างประเทศจำนวนมาก โดยประเทศไทยได้รับการยกย่องจากคนทั่วโลกว่าเป็นหนึ่งในจุดหมายปลายทางของแหล่งท่องเที่ยวที่อยากมาสัมผัส ส่งผลให้ภาพรวมสถานการณ์ท่องเที่ยวภายในประเทศไทยมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากรายได้ด้านการท่องเที่ยวรอบปี 2561 ที่ผ่านมามีอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศไทยเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว มีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามาไทย จำนวน 38.27 ล้านคน ก่อให้เกิดรายได้ 2.01 ล้านล้านบาท และจำนวนนักท่องเที่ยวไทยเที่ยวไทย 164.24 ล้านคนหรือครึ่ง สร้างรายได้ 1,068.18 พันล้านบาท (กองบรรณาธิการวอยซ์ออนไลน์, ออนไลน์, 2562) ทั้งนี้เพราะประเทศไทยมีศักยภาพการท่องเที่ยวโดยรวมสูง ทั้งประเพณี ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ความเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละภูมิภาค ความหลากหลายและความงามทางธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ การท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่ประชาชนและชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว แต่การประกอบกิจกรรมทางการท่องเที่ยวมีหลายครั้งที่ส่งผลกระทบทางบวกและลบต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของมนุษย์ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมของชุมชนที่นักท่องเที่ยวไปเยือน (ราณี อีสัยกุล, 2557, หน้า 33)

ซึ่งจากการเติบโตของการท่องเที่ยวในลักษณะการท่องเที่ยวแบบมวลชนที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมากเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเกินขีดความสามารถในการรองรับของแหล่งท่องเที่ยว ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวเสื่อมโทรมและเสียหาย ประกอบกับไม่มีการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบหลายประการต่อชุมชนซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาขยะและการกำจัดขยะ รถติด ความแออัด การย้ายถิ่นเพราะค่าครองชีพไม่ไหว เกิดมลภาวะต่าง ๆ ฯลฯ อีกทั้งการท่องเที่ยวของไทยที่มุ่งนำเสนอการท่องเที่ยวแบบเดิมอาจไม่เป็นที่ต้องการของนักท่องเที่ยวอีกต่อไป ดังนั้นจึงเกิดการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ ๆ และให้ความสำคัญด้านผลกระทบที่จะเกิดขึ้น หรือหาหนทางนวัตกรรมใหม่ ๆ ทางการท่องเที่ยวโดยไม่สร้างผลกระทบทางลบ ตามกระแสการท่องเที่ยวที่ต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ ความต้องการในการพัฒนาคน และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (ปิยะณัฐ คล้ายเดือน, 2559, หน้า 31) สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พ.ศ. 2555 - 2559 ในยุทธศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมการท่องเที่ยวในเชิงคุณภาพ ให้มีการเติบโตอย่างสมดุลและยั่งยืน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ภาครัฐได้ตระหนักถึงความสำคัญของการตลาดสมัยใหม่ รวมถึงกลุ่มลูกค้าที่มีคุณภาพ สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่ ๆ (ยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา พ.ศ. 2555-2559) และแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2564) ที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในการพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยว รวมทั้งการสร้างสมดุลในมิติของพื้นที่ เวลา กิจกรรม รูปแบบ และกลุ่มนักท่องเที่ยว เพื่อสร้างรายได้และกระจายรายได้สู่ชุมชน ในการสร้างความสมดุลให้กับการท่องเที่ยวไทยผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมวิถีไทย และการสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยวที่เน้นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานอัตลักษณ์และวิถีไทย โดยมีเป้าประสงค์ในการกระจายรายได้และผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวสู่ทุกพื้นที่และทุกภาคส่วน มีการส่งเสริมให้การท่องเที่ยวขยายตัวออกจากเมืองใหญ่หรือการท่องเที่ยวที่เป็นเมืองหลักกระจายออกไปสู่เมืองรองหรือชุมชนรอบนอก เน้นการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวคุณภาพที่มีความตั้งใจเลือกท่องเที่ยวยังสถานที่ท่องเที่ยว ไม่ใช่เพียงการเข้ามาท่องเที่ยวตามกระแส ซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางการท่องเที่ยวในปัจจุบันที่พบว่ามีแนวโน้มท่องเที่ยวเป็นอิสระและสนใจการท่องเที่ยวเฉพาะทาง ให้ความสนใจกับการท่องเที่ยวชุมชน มรดกทางวัฒนธรรม ต้องการเรียนรู้และได้รับประสบการณ์ที่แตกต่างในการท่องเที่ยวแต่ละครั้ง

รัฐบาลจึงหันมาให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวชุมชนเพิ่มมากขึ้น โดยเล็งเห็นถึงรายได้ที่ได้จากการท่องเที่ยวที่เข้าสู่ชาวบ้านในชุมชนท่องเที่ยวโดยตรง มีนโยบายให้การสนับสนุนที่มุ่งเน้นในเรื่องของการฟื้นฟูและปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพเสื่อมโทรม ส่งเสริมคุณค่าและอนุรักษ์ความเป็นไทยด้วยวิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น เน้นวิถีชีวิตชุมชน พร้อมประกาศแนวทาง

การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้เป็นวาระแห่งชาติผ่าน “การท่องเที่ยววิถีไทย” เพื่อให้เม็ดเงินจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวกระจายไปสู่เศรษฐกิจบนรากฐานของประเทศ ลดความเหลื่อมล้ำของรายได้ และนำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชนผ่านการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการ Amazing Thailand Go Local ท่องเที่ยวท้องถิ่น ไทย ชุมชนเติบโตใหญ่ เมืองไทยเติบโต หรือการท่องเที่ยวเมืองรอง เป็นต้น ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อนำไปสู่การต่อยอดในการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม โดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม สถาปัตยกรรมและวิถีชุมชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ จนกลายเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน (community-based tourism: CBT) ภายใต้การขับเคลื่อนของการท่องเที่ยววิถีไทยที่การท่องเที่ยวมีความเป็นเอกลักษณ์และยั่งยืนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดให้แก่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสหาประสบการณ์ใหม่ ๆ และแลกเปลี่ยนการเรียนรู้กับคนในชุมชน จนกลายเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ตามที่ชุมชนต้องการให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ โดยถือเป็นมิติใหม่ที่มีการบริหารจัดการโดยชุมชนอย่างสร้างสรรค์และมีมาตรฐาน ก่อให้เกิดการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตที่ดี (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559) จะเห็นได้ว่า “การท่องเที่ยวชุมชน” และ “การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” จึงเสมือนเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งมีส่วนช่วยรักษาความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน

การท่องเที่ยวชุมชน

การท่องเที่ยวชุมชน (community-based tourism) หมายถึง การท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์ คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยเป็นการท่องเที่ยวที่คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ยังเน้นถึงการสร้างศักยภาพของคนท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย ที่สำคัญการท่องเที่ยวดังกล่าวต้องไม่ทำลายวิถีชีวิตเดิมหรือทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ (ศูนย์วิจัยธนาคารออมสิน, ออนไลน์, 2561) หรือการท่องเที่ยวที่ให้ชุมชนเป็นฐานโดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดการท่องเที่ยวโดยคนในชุมชนเป็นคนจัดการ คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน (ชุดิภาญจน์ กันทะอู, 2560, หน้า 6) เป็นการจัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ซึ่งการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจเริ่มจากการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์สืบสานประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น และเมื่อประสบความสำเร็จจึงทำให้มีผู้มาศึกษาดูงานมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการให้บริการแก่ผู้มาเยือนมากขึ้น เช่น มีการบริการที่พัก อาหาร

มีวิทยากรในชุมชนเป็นผู้ให้ความรู้ ชุมชนในพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือใกล้แหล่งท่องเที่ยว มีศักยภาพสูง ทำให้มีผู้มาเที่ยวในพื้นที่อยู่แล้ว ชุมชนจึงใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ (จิตติ มงคลชัยอรัญญา, 2551 อ้างถึงใน ณรงค์ พลธิราช, 2557, หน้า 8) โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ด้าน ได้แก่

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
2. ด้านองค์กรชุมชน ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา
3. ด้านการจัดการ มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน
4. ด้านการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

หลักการของการท่องเที่ยวชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน (องค์การบริหารพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559, หน้า 11) มีหลักการดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

ทั้งนี้ การท่องเที่ยวชุมชนได้เข้ามาสร้างคุณค่าใหม่ของการท่องเที่ยวให้มีความหมายมากกว่าการพักผ่อน เป็นการทำให้ชุมชนสามารถสร้างกลไกการดำเนินการ โดยการนำหลักการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มาเสริมแต่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้เกิดความสนุกสนาน เพลิดเพลิน แต่ยังคงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เกิดเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวที่มาจากการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาต่าง ๆ มาต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าให้เป็นผลิตภัณฑ์ หรือประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณค่าแก่นักท่องเที่ยว และจะต้องตอบสนองต่อเป้าหมายของการท่องเที่ยวชุมชน คือการเสริมสร้างศักยภาพให้ชุมชนสามารถเชื่อมโยงรับประโยชน์จากการท่องเที่ยว นำมาซึ่งรายได้เสริมในชุมชน ความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชนท้องถิ่น วิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นได้รับการอนุรักษ์และเพิ่มมูลค่า จากกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในลักษณะของการสร้างสรรค์การท่องเที่ยวที่จะวางอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมชุมชน โดยสามารถหยิบยกเรื่องราวจากประวัติศาสตร์ ศิลปะท้องถิ่น ดนตรีพื้นบ้าน วิถีความเป็นอยู่ของคนในชุมชน วรรณกรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม การทำอาหารท้องถิ่น การทำขนมโบราณ และอื่น ๆ มาจัดให้เกิดความน่าสนใจ สอดคล้องตามคุณค่าของชุมชน (รัชฎา จิระธรรมกุล, 2559, หน้า 4)

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (creative tourism) เป็นรูปแบบการนำเสนอคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น โดยการนำภูมิสังคม ภูมิปัญญา ภูมิวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาต่อยอดเพื่อให้เกิดคุณค่าและมูลค่าอย่างสร้างสรรค์ในรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยว เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการลงมือทำ ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนักท่องเที่ยวและชุมชน (องค์การบริหารพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559, หน้า 18) โดยจัดเป็นทักษะในการเรียนรู้ที่จะเข้าใจในวัฒนธรรมของประเทศหรือชุมชนในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพัฒนานักท่องเที่ยวให้สามารถเข้าใจวิถีชีวิต วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง ด้วยการนำเสนอทางเลือกที่นักท่องเที่ยวสามารถสร้างสรรค์ประสบการณ์ของตนเองจากสังคมและวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต และกิจกรรมที่ชุมชนในแหล่งท่องเที่ยวมีอยู่ นักท่องเที่ยวสามารถกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง มีความยืดหยุ่นในการเดินทาง และสามารถสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ ๆ ในขณะที่เดินทางท่องเที่ยวได้ (Judd, 1999 อ้างถึงใน ดวงใจ พาณิชเจริญกิจ, 2555) เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและการออกแบบรูปแบบการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน อันจะนำไปสู่เป้าหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป ซึ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 3 ด้านคือ สถานที่สร้างสรรค์ งานหรือกิจกรรมสร้างสรรค์ และกระบวนการท่องเที่ยวที่สร้างสรรค์ ที่เติบโตขึ้นจนสามารถเชื่อมโยงกันเพื่อสร้างประสบการณ์สร้างสรรค์ที่เป็นผลลัพธ์ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Richards & Wilson, 2006, p.1408-1413 อ้างถึงใน วิทยา ชินบุตร, 2561, หน้า 80)

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ประกอบด้วยคุณลักษณะเฉพาะ 6 ประการ (Richards, 2010, p. 78-90) ดังนี้

1. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เพิ่มทักษะให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งการพัฒนาทักษะของนักท่องเที่ยวสามารถเกิดขึ้นได้จากการที่นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว อาทิ การเรียนรู้สูตรต้นตำรับในการทำขนมตอกตัดและแกงคั่วมะละของแท้แห่งนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร ทำให้นักท่องเที่ยวได้มีทักษะจากการปรุงอาหาร

2. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีสินค้าหลักคือ “ทักษะและประสบการณ์ด้านวัฒนธรรมที่เกิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยว” อาทิ การดองมอหอยปากเปิดที่บ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด ที่งมแล้วสามารถนำไปทำอาหารลองรับประทานได้ หรือการลองทำตุ๋นค่าคิง ที่จังหวัดน่าน

3. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนจากการขายทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จับต้องได้สู่ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่จับต้องไม่ได้ อาทิ การให้นักท่องเที่ยวได้ลงมือทำพระเครื่อง โดยให้ศึกษาและลองทำพระเครื่องดินเผาในแบบฉบับคนโบราณ ที่นครชุม จังหวัดกำแพงเพชร

4. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนจากสินค้าที่เป็นวัฒนธรรมระดับสูงไปสู่สินค้าที่เป็นวัฒนธรรมประจำวัน อาทิ การเดินชมความงามของชุมชนชาวกะเหรี่ยง ชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุกว่า 100 ปี ทั้งโรงจิวโบราณ โรงหนังโบราณ และเปิดเป็นตลาดถนนคนเดินให้นักท่องเที่ยวได้จับจ่ายซื้อสินค้าของดีของชุมชน

5. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกับชุมชนท้องถิ่น อาทิ การเข้าไปเรียนรู้ภูมิปัญญาที่บ้านร้อยเสา ตะเคียนเตี้ย จังหวัดชลบุรี ที่รวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชาวบ้าน เช่น การทำตุ๋นจากธรรมชาติ วิธีการดูแลต้นไม้ เป็นต้น

6. เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ต้องมีความโดดเด่นแตกต่างกันด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อสร้างเอกลักษณ์ให้กับแหล่งท่องเที่ยว อาทิ การเลือกซื้อของดีของชุมชน จำพวกผ้าทอ ผ้าไหม เครื่องจักรสาน งานศิลปหัตถกรรม สินค้าพื้นเมืองต่าง ๆ

โดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้ลงมือทำกิจกรรม ได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้กิจกรรมของชุมชน เน้นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น การชมศิลปะ การชมการแสดง วิถีชีวิต อาหารการกิน ศิลปหัตถกรรม เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ลงมือหรือมีส่วนร่วมโดยตรงตามแต่ละบริบทที่เป็นเอกลักษณ์ของทรัพยากรท่องเที่ยวในแต่ละชุมชน เพื่อให้เกิดทักษะและประสบการณ์ใหม่แก่นักท่องเที่ยว สร้างรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์ของชุมชน อันจะนำไปสู่เป้าหมายของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุตแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ (2556, หน้า 50-51) ที่ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ผ่านการดำเนินโครงการต้นแบบการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ กรณีศึกษา

ประเทศไทย ได้เสนอคุณสมบัติของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่า คุณสมบัติเชิงพื้นที่ต้องมีความหลากหลายและโดดเด่นทางวัฒนธรรมหรือธรรมชาติ รวมทั้งมีความตระหนักรู้ในคุณค่าของชุมชน โดยเจ้าของวัฒนธรรม คุณสมบัติเชิงกระบวนการ ประกอบด้วย 1) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม 2) มีประสบการณ์ตรงร่วมกับเจ้าของวัฒนธรรม 3) มีกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในพื้นที่ท่องเที่ยว 4) ไม่ทำลายคุณค่าของชุมชน นำไปสู่สมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์กับชุมชน

ชุมชนสามารถนำการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ (องค์การบริหารพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, 2559, หน้า 18) โดย

1. การค้นหาอัตลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่น โดยชุมชนมีหน้าที่ในการร่วมกันคิด ค้นหาอัตลักษณ์เฉพาะที่แสดงถึงรากเหง้าของความจริงแท้ของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตท้องถิ่น ทั้งนี้ องค์การบริหารพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) ได้กำหนดหลักเกณฑ์ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (basic of creative tourism) ไว้ (ลัดดาวรรณ ทองใบ, 2561, หน้า 106) ดังนี้

- 1) เป็นความคิดสร้างสรรค์ที่ไม่ได้เลียนแบบใครและเป็นต้นแบบอย่างแท้จริง (originality) และมีความเป็นของแท้ดั้งเดิม (authenticity)
- 2) มีการจินตนาการ (imagination) และมีความจรรโลงใจ (inspiration) ที่แสดงออกเป็นความคิดอย่างสร้างสรรค์
- 3) มีองค์ความรู้ (knowledge) แฝงไว้ด้วยศิลปะ (arts) และกลืนอายุของวัฒนธรรมท้องถิ่น
- 4) เกิดจากการฉลาดคิด (ingenuity) กลายมาเป็นประดิษฐ์กรรม (inventiveness)
- 5) เป็นทรัพย์สินทางปัญญา (intellectual assets)

2. พัฒนาต่อยอดทรัพยากรให้เป็นกิจกรรมและผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยว เมื่อได้อัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนแล้วจะนำมาวิเคราะห์ศักยภาพ ศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาให้เป็นกิจกรรมหรือผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ เช่น ชุมชนบ้านซากแก้ว ชุมชนจีนโบราณ ที่ชาวบ้านมีความต้องการปลูกจิตวิญญาณของชุมชนที่เคยรุ่งเรืองในอดีตด้วยการสืบค้นของดีที่มีอยู่ดั้งเดิมมานำเสนอใหม่ ไม่ว่าจะเป็นโรงจิวโบราณกับศิลปะการจัดแสดงตามช่วงเทศกาลประจำปี ศาลเจ้าแม่ทับทิมศูนย์รวมจิตใจของชาวซากแก้ว โรงหนังซากแก้วรามาโรงหนังเก่าสุดเพี้ยวในอดีต ศูนย์เรียนรู้ชุมชนจีนซากแก้วที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับบรรยากาศ

พร้อมบริการรถลากแบบจีนที่มีฉากหลังเป็นบ้านเรือนไม้โบราณที่เปรียบเสมือนพิพิธภัณฑ์มีชีวิตของชุมชน ให้คนเฒ่าคนแก่ อาม่าอากง เป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ ตลอดจนมีการผลักดันให้เกิดการเปิด “ตลาดจีนโบราณบ้านซางแก้ว” ในทุกวันเสาร์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมค้นของดีของอร่อยของชุมชน เช่น ฮ่อยจ๊อเนื้อแน่นทั้งเครื่องทั้งรสชาติ ขนมเปี๊ยะใหม่ ๆ จากเตาร้อน ๆ ขนมเทียนแก้วที่มีเนื้อเหนียวนุ่ม เป็นต้น โดยชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินการเองตั้งแต่การวางแผนการดำเนินการ การติดตามและการประเมินผล เพื่อดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้เอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจไปพร้อมกับการอนุรักษ์ของดีในวิถีชุมชนจีนโบราณให้คงอยู่

3. ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ทั้งนี้ชุมชนจะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญทางด้านการตลาดเพื่อช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลิตภัณฑ์ และยังช่วยให้เข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมายที่ชุมชนต้องการอีกด้วย โดยเฉพาะการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อโทรทัศน์หรือสังคมออนไลน์ (social media) ซึ่งการดำเนินการการตลาดสำหรับการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ได้หมายถึงเฉพาะการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนเท่านั้น แต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อคัดเลือกนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ รวมไปถึงการสื่อสารให้เข้าใจตรงกันถึงลักษณะการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจล่วงหน้าว่าการท่องเที่ยวในรูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ตนต้องการหรือไม่ โดยใช้กลยุทธ์ทางการตลาดตามส่วนประสมการตลาดเป็นเครื่องมือ เพื่อให้ได้นักท่องเที่ยวที่มีพฤติกรรมเหมาะสมกับรูปแบบของการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากที่สุด

สรุป

บทความนี้ต้องการให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานของชุมชน โดยกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์เป็นเสมือนทางเลือกหนึ่งที่สำคัญของการท่องเที่ยวชุมชน ในการรักษาความสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชน และเป็นการผลักดันที่ก่อให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมและทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ การมุ่งต่อยอด การเพิ่มคุณค่า การหาจุดต่าง การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชน ออกแบบมาในรูปของกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ สินค้าหรือบริการทางการท่องเที่ยว อาจมีการจัดเป็นรายการนำเที่ยวของชุมชนและพื้นที่เชื่อมโยง โดยเพิ่มกิจกรรมที่มุ่งสร้างประสบการณ์และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชิงบวก สร้างการรับรู้ การสร้างความเข้มแข็งและยั่งยืนในการคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ดั้งเดิม การแบ่งปันคืนสู่ชุมชน ให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง ถ่ายทอดภูมิปัญญาต่าง ๆ ให้คนรุ่นหลัง โดยใช้วิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจทางการท่องเที่ยว เพราะในความจริงคนในชุมชนเองบางส่วนยังมีความเข้าใจต่อการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนน้อยมาก ทำให้ทุกคนรับรู้และเห็นภาพเป้าหมายของการท่องเที่ยวไม่เท่ากัน อีกทั้งในการจัดการชุมชนควรกำหนดรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีการเชื่อมโยงกับสถานที่ที่น่าสนใจในชุมชน

อย่างทั่วถึง รวมทั้งสร้างความเชื่อมโยงกับชุมชนข้างเคียงเพื่อก่อให้เกิดการกระจายรายได้ และให้เป็นที่ยอมรับ ให้ชุมชนได้เรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนซึ่งกันและกัน จัดการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นระบบ เพื่อนำมาพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานของชุมชนทั้งในด้านการบริหารจัดการสถานที่ กิจกรรม เงินทุน และประชาสัมพันธ์การตลาด

ข้อเสนอแนะ

การนำการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มาใช้กับชุมชน ควรพิจารณาหาเอกลักษณ์และอัตลักษณ์เฉพาะแบบของแต่ละชุมชน หรือต่อยอดแนวคิดสร้างสรรค์กิจกรรมไปประยุกต์เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและเชิดชูภาพลักษณ์ทางการท่องเที่ยวของไทยต่อไป

บรรณานุกรม

- กองบรรณาธิการวอยซ์ออนไลน์. (2562). **ปี 61 ไทยกวาดรายได้ท่องเที่ยวติดเบอร์ 4 โลก** (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <https://voicetv.co.th/read/B3S3lm0of> [2562, 30 ตุลาคม].
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2545). **แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านดอนมูล อำเภอดงหลวง จังหวัดน่าน: โครงการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบครบวงจรในพื้นที่นาร่อง**. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ชุดิกาญจน์ กันทะอุ. (2560). **การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐาน: กรณีศึกษา บ้านร่องฟอง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณรงค์ พลธิราช. (2557). **โครงการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก: ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด**. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ดวงใจ พาณิชเจริญกิจ. (2555). **การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ จังหวัดภูเก็ต: กรณีศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชิโนโปรตุกีส**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- ดาริน วรณทรัพย์. (2561). **รูปแบบการจัดการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเพื่อการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์.
- ปิยะณัฐ คล้ายเดือน. (2559). **แนวทางการใช้การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในการพัฒนาชุมชนตำบลบ่อสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการการท่องเที่ยวแบบบูรณาการ, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

- รัชฎา จิรธรรมกุล. (2559). แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนเชิงสร้างสรรค์ด้านวัฒนธรรมในชุมชนบ้านแซน อำเภอดงหลวง จังหวัดสุโขทัย. *วารสารกระแสวัฒนธรรม*, 17(31), หน้า 3-17.
- ราณี อิลิชัยกุล. (2557). *การจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะทาง*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ลัดดาวรรณ ทองใบ. (2561). การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์กับกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย*, 8(2), หน้า 103-112.
- วิทยา ชินบุตร. (2561). การพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของจังหวัดปทุมธานีเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวจากประชาคมอาเซียน. *วารสารการวิจัยการบริหารการพัฒนา*, 8(1), หน้า 75-89.
- ศูนย์วิจัยธนาคารออมสิน. (2561). *การท่องเที่ยวชุมชน* (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: https://www.gsb.or.th/getattachment/36295a2d-169a-4bc4-8ecc-38d3769b1211/GR_report_travel_internet_detail.aspx [2562, 9 กรกฎาคม].
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และคณะ. (2556). *การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (creative tourism)*. กรุงเทพฯ: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2553). *การท่องเที่ยวโดยชุมชน* (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก: <http://dasta.or.th/th/component/k2/item/674-674> [2556, 3 กรกฎาคม].
- _____. (2559). *การท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อชุมชน*. กรุงเทพฯ: องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน).
- Richards, Greg. (2009). Creative tourism and local development. In R., Wurzbürger, A., Pattakos, & S., Pratt (Eds.), *Creative tourism: A global conversation* (pp. 78-90). Santa Fe, NM: Sunstone.